

R. AITZETMÜLLER, *Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft*. U.W. Weiher – Freiburg i. Br. 1978, *Monumenta linguae slavicae* XII.

Обработката на грамагичкиот систем на старословенскиот јазик во вид на учебник отсекогаш претставувала голем, ако не и конечен предизвик за секој палеословенист. Без оглед на тоа какви му се мотивите за појавата на еден таков труд: дали тоа е увод во словенски студии врз одредени педагошки принципи, или пак обид за изложување сопствен поглед врз структурата на најстариот словенски литературен јазик.

Во последно време, не е мал бројот на граматики на старословенскиот јазик и од едната, и од другата категорија.

Една таква, што заслужува големо внимание е книгата што ни ја предлага под горниот наслов Р. Ајцетмилер, еден од авторите на извонредниот *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten* (Heidelberg 1955), на повеќетомното издание на Шестоднев на Јоан Егзарх и на многу други забележителни трудови. Сето тоа покажува дека имаме работа со автор чиј опус во областа на палеословенистиката заслужува највисок можен респект.

Како што се гледа и од насловот на книгата, авторот сакал со оваа грамика да даде увод во славистичкото јазикознание, и кон таа своја цел се придржувал низ целиот текст, како што ќе видиме понатаму. Тој ја истакнува таа своја цел на самиот почеток со тврдењето дека старобугарската грамика (иако уште во предговорот ја истакнува идентичноста на термините *altbulgarisch* и *altkirchenslavisch*, авторот се определува, зачудо, за конечно надминатиот, но со цврста традиција во германската и бугарската наука, назив старобугарски) е основа на словенските студии и дека во почетокот на славистиката стои изучувањето на старословенскиот јазик (отсега натаму, ќе се служиме со терминот старословенски).

Иако од сета содржина на оваа книга од 253 страници текст се гледа дека имаме работа не само со еден извонреден познавач на структурата на старословенскиот јазик, а на тоа посебно ќе се обзираме кај одделни поглавја, туку и со извонреден познавач на компаративно-историскиот метод во изучувањето на индоевропските и на словенските јазици, должни сме уште на самиот почеток да искажеме одредени резерви во поглед на нејзината содржина, од неколку аспекти. Се разбира дека тоа во никој случај нема намера да ги потцени нејзините објективни вредности.

Пред сè, колку и да му била основната цел на авторот поинаква, нефатливо е како можело да не им се даде макар и минимум простор на околностите во кои е настанат првиот и најстар словенски книжевен јазик што е предмет на таа студија, да се занемари улогата на Кирила и Методија како творци на тој јазик, а пред сè, да не се проговори ниту збор за јужнословенската дијалектна основа на старословенскиот јазик што, сметам, е посебно важно во одредувањето на неговото место во општословенската јазична заедница. Исто така, нема ниту збор за книжевните извори што го сочинуваат старословенскиот канон, а чиј јазик претставува база на секоја грамагичка реконструкција на старословенскиот јазик. Кога сме веќе кај изворите, треба да се каже уште и тоа дека, освен во мошне ретки исклучоци, никаде не се наведува изворот од каде е цитиран некој пример. Колку што можеше да се забележи со внимателно читање, освен Ј. Егзарх и Супрасл., уште на две-три места е цитирано Зогр. ев. и толку.

Освен тоа, додека се набројуваат во уводот, макар и воопштено, индоевропските јазици, преглед на современите словенски јазици нема, па за словенските јазици со кои оперирал авторот треба да дознаеме од списокот на скратениците на

крајот од книгата. Меѓу нив не се најдува македонскиот јазик, иако на две-три места има наведени примери и од македонскиот јазик, од кои некои се неточни (пл. форма погуба од стр. 50 не постои).

Земајќи го старословенскиот јазик само како една алка во низата од сите словенски јазици, авторот, опишувајќи го неговиот фонолошки и граматички систем, прави опширни излагања од областа на компаративното изучување на индоевропските и словенските јазици. Тој дел од неговата книга квантитативно е супериорен над старословенската материја, која за него претставува »квази-генеративен модел за одделните словенски јазици«, така што читателот не може да му се отме на впечатокот дека основна цел на авторот е споредбена грамадика на словенските јазици со осврт на индоевропските.

Тоа се гледа пред сè од уводот во кој, покрај тоа што се одредува местото на словенските јазици во индоевропското јазично семејство, се објаснува сатем-теоријата и припадноста на словенските јазици кон сатем-групата, балтословенската јазична заедница и нејзините карактеристики.

Авторот го истакнува прашањето: кои јазични појави, т.е. промени, типични за словенските јазици настанале во прасловенската, а кои во попрасловенската епоха, бидејќи не се малку јазични промени што покажуваат во одделни словенски јазици еднаков резултат, но кој не настанал во прасловенскиот, туку во одделни словенски јазици.

Три основни тенденции постојат според авторот, во развојот на прасловенскиот јазик, што се одразиле и на одделните словенски јазици: 1. повторно затворање на прасловенските *a* и *'a*, 2. палатализација на заднонепчените консонанти и 3. законот за отворање на слоговите.

Сите овие три појави се претставени накратко преку состојбата во современите словенски јазици.

Следното поглавје, што се однесува на фонетиката, го разгледува најнапред системот на вокалите од гледна точка на неговиот прасловенски развој, наспроти состојбата во индоевропскиот прајазик: меѓу другото зборува за монофтонгизација на дифтонзите, за појавата на протезата и др. Овдека спаѓа нашата сериозна забелешка што се однесува на начинот како авторот ги третира прасловенските редуцирани вокали: според него се работи за индоевропски *ǫ*, *ĩ*, прасловенски *ǫ*, *ĩ*, на кои во старословенскиот им одговараат *ъ* и *ь*.

Еднакво постапувал авторот и во однос на консонантскиот систем, запирајќи се посебно врз губењето на аспирацијата и лабијализацијата на индоевропските дентали, лабијали и гутурали, развој на *s > h*, како и на различни промени и упростувања во консонантските групи (макар што ни оддалеку не е исцрпено сè во однос на тие групи. Што е, на пример, со *tl*, *dl*?!). Со еден збор, сè прасловенски ситуации и промени и од вокалниот и од консонантскиот систем, што се однесуваат на промените во структурата на слогот.

Од чисто словенските промени, посебно е разгледано јотувањето, покрај палатализацијата на заднонепчените консонанти, во почетокот.

Посебно поглавје им е наменето на акцентот, аблаутот и во врска со нив, зборообразувањето.

И акцентот, како и интонацијата, авторот ги разгледува врз компаративно-историска подлога, така што дава примери со развој на циркумфлекс во дифтонзите

во словенските јазици, наспроти состојбата во индоевропските. Така и со акут. Притоа ги изнесува и сите познати дилеми во науката за односот помеѓу интонацијата и акцентот.

Аблаутот авторот го доведува во директна врска со акцентот: преку акцентот во најстаро индоевропско време настанал аблаутот (во неговите два вида — квалитативен и квантитативен), којшто постепено се развил во еден систем за ознака на структурата на сите индоевропски јазици.

Аблаутот има особено значење при зборообразувањето на глаголите, во изведувањето на несвршени глаголи од свршените, особено на крајот од прасловенската епоха и во почетокот на некои словенски јазици (р. хаживаџ), па оваа појава го навела авторот да се зафати и на ова место, како и понатаму, во рамките на глаголскиот систем, да ги разгледува најсуштествените обележја на глаголот — аспектот и времето. Прашањето за аспектот го обработува со посебно внимание и интерес, секако, заради тоа што се работи за чисто словенска категорија.

Одделот за формите ги опфаќа најнапред деклинациите на именките, заменките, придавките и броевите, со тоа што се запира врз некои појави од зборообразувањето, пак на компаративно-историски план. Кај именките основите ги објаснува како зборообразувачки форманти — вокали, дифтонзи и консонанти, наследени од индоевропскиот пражазик. Притоа, го споредува постоењето на одделни основи во индоевропските јазици со оние во старословенскиот.

Накусо ја разгледува основната употреба на падежите. Ова е секако недоволно, заради тоа што авторот не се занимава со синтаксата ниту на именските, ниту на глаголските форми, која избобилува со особени конструкции што се мошне важни за секој што се среќава со старословенски јазик и текстови.

Прегледот на именските промени го почнува со *-й* — промената од машки род, спротивно на традиционалниот ред кој има особено педагошко оправдување, бидејќи *-о*- промената е не само најмногубројна, туку е и најмногу дочувана во современата деклинација во словенските јазици.

Падежните наставки ги анализира подробно, со осврти на индоевропската состојба редовно, и на другите словенски јазици повремено.

Така постапува и со формите на заменската деклинација по типови и етимологија на наставките. Посебно ги изделува заменките со суфиксални образувања и заменките со префикси.

Деклинацијата на придавките и на броевите е обработена исто така во духот на традиционалната споредбена граматика: именска промена, заменска промена, компаратив, придавки индеклинабила, прости броеви, редни броеви, колективни броеви, деклинација и етимологија на формите.

Посебно се разработени прилозите од аспект на нивното потекло, и на крајот сврзниците, предлозите (самостојно и како префикси).

Прегледот на глаголскиот систем зазема повеќе од една третина од целокупниот текст. Авторот ѝ посветува особено внимание на оваа зборовна група имајќи ги предвид граматичките категории кај глаголот што се, како што рековме порано, чисто словенски. Најнапред, и најмногу се бави со објаснување на категоријата на аспектот, особено доведувајќи го во врска со основата на аористот и нејзиното значење во индоевропскиот пражазик и во старословенскиот. Аспектот го разгледува паралелно

со она што во германската наука се опфаќа со поимот *Aktionsart* (вид на глаголското дејство во смисла на начин на изразување на свршеноста или несвршеноста на глаголското дејство) и состојбата во индоевропските јазици, наспроти таа во словенските.

Дефинициите на аспектот и на *Aktionsart* ги изведува тргнувајќи од две субјективни категории: комплексивен *s*-аорист и дисплексивен презент и двата нивни објективни партнери — имперфект и футур-презент.

Според него, аспектот е избор помеѓу две можности кои ја искажуваат преку *Aktionsart* содржаната временска компонента објективно-непроменливо или субјективно-променливо. *Aktionsart*-от е пак вид и начин на дејството и со тоа поврзаното траење (дуратив или пунктуел).

Втора особеност на словенскиот глагол врз која го запира своето внимание авторот е фактот што во словенските јазици има едноставен систем во кој се познати само форми на актив, додека во другите индоевропски јазици дијазетата е граматикализирана со форми за актив и медио-пасив. Со медијално или пасивно значење се употребуваат активни форми со рефлексивни заменки. Во начзните ги izdelува индикатив и опгатив (!), покрај кондиционалот кој со своето перифрастично образување претставува чисто словенска форма.

Класификацијата на глаголите што ја применува Ајцетмилер е познатата класификација на А. Лескин, со тоа што во нивната конјугација во презент спроведува своја подразделба. Откако прави преглед на личните наставки и на нивната етимологија, дава преглед на сите лични форми со детални објаснувања за потеклото и развојот на секоја од нив.

Под посебно заглавие ги поставува глаголите со некои неправилности во флексијата (на пр. **ВИДЕЌТИ** — **ВИЖДЪ**, **ХОЌЕЌТИ** — **ХОШТЖ**, **ЃАТИ** — **ИМЖ** и др.), а потоа атематските глаголи (без **ИМЕЌТИ**, кого го смета исто толку тематски) со парадигми и посебни објаснувања за сите форми.

На крајот, несразмерно краток, е прегледот на партиципите и, уште пократок, за инфинитивот и супинот.

Синтакса нема.

Во заклучок на овој преглед треба пред сè да се истакне дека се наоѓаме пред многу драгоцен и многу богат материјал кој сестрано го упатува читачот во сè она што ги прави словенските јазици членови на едно големо јазично семејство, во сите општо-словенски јазични процеси. Старословенскиот јазик е еден од нив и материјалот од него како да требало да му послужи на авторот само како модел за една прасловенска состојба. Јазичниот материјал со кој се оперира во книгата, условува бездруго веќе одредена, солидна славистичка упатеност, што значи дека таа не може да му служи на почетник во словенската филологија. Во неговата примена во наставата е нужна и одредена педагошка претпазливост — тој би можел да биде употребен само како учебник за споредбена граматика на словенските јазици, а во никој случај како учебник за старословенски јазик од причини што ги наведовме во почетокот на приказов. Во таа смисла требало да се организира и неговиот наслов.

SLOVO

29

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA U ZAGREBU
ZAGREB 1979

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA
»SVETOZAR RITIG«
Instituta za filologiju i folkloristiku, p.o. Zagreb

Izlazi jedanput godišnje

UREDNIŠTVO: 41000 ZAGREB, DEMETROVA 11

BROJ: 29

Urednički odbor:
ANICA NAZOR, MARIJA PANTELIĆ,
JOSIP TANDARIĆ

Glavni urednik:
ANICA NAZOR

Odgovorni urednik:
BISERKA GRABAR

Tehnički urednik:
JOSIP MILIĆ

Korektori:
JASNA VINCE, JOSIP MILIĆ

Ovaj broj časopisa »Slovo« izlazi uz finansijsku pomoć Republičke zajednice za znanstveni rad SR
Hrvatske, SIZ–VII.

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1980.